

Mr. Milenko PANXHIQ, Zagreb

**BURIMET PËR HISTORINË E LIDHJES SË PRIZRENIT -
NGA PERIUDHA E RILINDJES KOMBËTARE SHQIPTARE -
NË ARKIVIN SHTETËROR TË KROACISË***

Mbi shfaqjen dhe rëndësinë e Lidhjes së Prizrenit si periudhë e Rilindjes dhe luftën e popullit shqiptar për vetëqeverisje dhe liri brenda Perandorisë Osmane, si dhe mbi përpjekjet e shqiptarëve për shtetin e vet sovran, por edhe përgjithësisht mbi historinë shqiptare, ka shumë pak punime në historiografinë kroate.

Një nga botimet e rralla, që e trajton këtë temë, është libri i ekonomistit të shquar me orientime jugosllave Branko Horvat. Ky autor, nga fundi i viteve '80 të shekullit XX, u tregua shumë i brengosur për shkak të krizës në rritje të shoqërisë jugosllave në tërësi, e veçmas rajonin e KA të Kosovës, me probleme kombëtare të pazgjidhura të grumbulluara gati gjatë tërë një shekulli dhe me padrejtësi përmasash aq të mëdha, sa gjendja ishte bërë thuaja eksplozive dhe kërcënonte paqen dhe zhvillimin normal të shtetit në tërësi. Duke parë këtë zhvillim të rrezikshëm të problemeve politike, kombëtare, madje edhe ekonomike në Kosovë, B. Horvat vendosi ta ndërpriste heshtjen dhe frikën e deriatëhershme dhe e publikoi studimin e vet historik dhe sociologjik mbi çështjen shqiptare, gjatë historisë së Shqipërisë dhe të Kosovës. Librin me titull "Çështja e Kosovës" e publikoi në botim të "Globusit" të Zagrebit në vitin 1988.

* Kumtesë e mbajtur në Konferencën Shkencore "Lidhja Shqiptare e Prizrenit dhe vendi i saj në histori", Prizren 9-10 qershor 2003.

Në kapitullin me titull "Lidhja e Prizrenit", autori trajton shkurtimisht, por tërësisht fillimin dhe zhvillimin e kësaj periudhe të stuhishme të historisë shqiptare, veçmas të asaj kosovare. Periudha e zgjimit nacional dhe e Rilindjes Kombëtare të shqiptarëve të Kosovës si dhe e të gjithë shqiptarëve paraqitet si pasojë e drejtpërdrejtë e vendimeve të ashpra dhe të pamëshirshme të Kongresit të Berlinit në verë të vitit 1878, kur, në momentin e përndarjes së tyre administrative dhe politike, tokat në të cilat jetonin shqiptarët, në një pjesë të madhe ua ndante vende fqinje, me çka shqiptarët do të bëheshin pak a shumë minoritete në vendin e tyre, pa të drejtën e bashkësisë dhe të autonomisë së vet, qoftë edhe brenda kornizave të Perandorisë Osmane. Shqiptarët e ndien veten të tradhtuar nga pushteti suprem i Portës së Lartë, sepse Perandoria Osmane, nën presionin e fuqishëm të Fuqive të Mëdha të Evropës, ishte detyruar t'u jepte pavarësinë shteteve fqinje sllave – Bullgarisë, Serbisë, Malit të Zi dhe Greqisë. Shqiptarët, në atë çast, mbetën pa shtetësi të tyre, qoftë edhe si "vilajet" – krahinë e përbashkët me popullsi shqiptare shumicë.

Në faqet e këtij kapitulli, por edhe në tërë librin, fliste haptazi për shkaqet e gjendjes së krizës dhe për përpjekjet e qarqeve sunduese ekstreme serbe e malazeze, të përkrahura nga fuqitë e mëdha evropiane, që të mos zgjidhej çështja shqiptare, por nga shqiptarët si pakicë të kërkohej vetëm që t'u nënshtroheshin dhe t'u përshtateshin interesave të huaja. Branko Horvat e citon Abdyl Frashërin, i cili, më 10 qershor 1878 në Prizren, e paraqet "referatin hyrës" në "Kongresin Themelues të Lidhjes... për mbrojtjen e të drejtave të popullit shqiptar" dhe shkruan: "...Në memorandumin që Lidhja e Prizrenit ia dërgon Kongresit të Berlinit janë përmbledhur në mënyrën më të saktë ndjenjat kombëtare të asaj kohe: 'Pikërisht ashtu sikurse nuk dëshirojmë të jemi turq, do ta kundërshtojmë me tërë forcën që kemi secilin që do të dëshironte të na shndërronte në sllav ose austriakë apo grekë. *Dëshirojmë të jemi shqiptarë.*'" (Kursivi M. P.)

Është interesante e dhëna se nga historianët kroatë, Bernard Stulli, jurist, më vonë drejtor i Arkivit të Kroacisë (sot Arkivit Shtetëror të Kroacisë), që në vitin 1959 në bazë të lëndës arkivore burimore të publikuar në disa edicione më të vjetra, ose të papublikuara (nga Arkivi Shtetëror në Zari) ka botuar studimin e vlefshëm "Albansko pitanje (1875-1882)" /Çështja shqiptare/ (RAD JAZU, knj. 318, Zagreb 1959, 287-386, Summay 387-391). Pjesa

kryesore dhe më e madhe e këtij studimi i kushtohet pikërisht formimit dhe veprimtarisë së "Lidhjes Shqiptare", përkatësisht "Lidhjes së Prizrenit". Ndikimin më të madh në zhvillimin e ngjarjeve Stulli ua atribuon ndikimeve të jashtme të fuqive të mëdha, konkluzioneve të Kongresit të Berlinit, por veçmas thekson edhe përpjekjet e diplomacisë italiane dhe shkruan:

"...Që atëherë shquheshin qartë konturat e çështjes shqiptare si pjesë e rëndësishme përbërëse jo vetëm e çështjes lindore, por edhe e *çështjes së Adriatikut*." (B. Stulli, vep. e cit. fq. 338; po ashtu B. S.).

B. Stulli gjithashtu thekson aspiratat e Italisë për të shkelur në Ballkan dhe në vendet buzë Adriatikut dhe shton: "...se bregdeti shqiptar dhe toka shqiptare, si pjesë e mbetur e pozitive turke në Adriatik, po forcohet gjithnjë si pikë qendrore neuralgjike në konfliktin e imperializmit austro-hungarez dhe të atij italian në Ballkan. Sepse, gjithsesi, as atëherë nuk ishte fjala vetëm kujt do t'i takojë Spiçi ose Tivari, por, para së gjithash, ishte fjala për pozitën e përgjithshme në Adriatiku jugor, për trashëgimtarin e ardhshëm të Turqisë në Shqipëri dhe në bregdetin shqiptar." (Po aty). Në kuadrin e këtij artikulli mbi Lidhjen e Prizrenit, si ngjarje themelore e Rilindjes Kombëtare Shqiptare në Kosovë dhe në Shqipëri dhe në pasqyrën e të dhënave themelore mbi burimet, veçmas mbi lëndën arkivore në Arkivin Shtetëror të Kroacisë, ky studim i B. Stullit është shumë i dobishëm, sepse pikërisht ai na udhëzon në shumë arkiva dhe lëndë burimore edhe sot e kësaj dite jo mjaft të hulumtuar.

Në Arkivin Shtetëror të Kroacisë (ASHK, fondi nr. 435, *Shënimet mbi kryengritjen boshnjake / Akten des K. k General-kommandos Zagreb, Grenz-Verwaltungspräsidial, 1871-1881*), para pak kohe kemi zbuluar nja dhjetë kopje të raportit të konsullit austro-hungarez në Shkodër, Lippich, dërguar më 1878 dhe 1879 ministrit të Punëve të Jashtme të Monarkisë Austro-Hungareze, kontit Andrassy, mbi organizimin e popullsisë shqiptare në "ligë popullore" (*Volkslige*). Këtë organizim e arsyeton me nevojën e mbrojtjes së kësaj popullsie nga dorëzimi i territoreve, në të cilat kanë jetuar shqiptarët (Shqipërisë së sotme dhe Kosovës) principatave fqinje të Malit të Zi e të Serbisë, e pjesërisht edhe të Greqisë, në bazë të konkluzioneve dhe të vendimeve të Kongresit të Berlinit.

Në pjesën e dytë të këtij punimi japim përmbledhje të shkurtra të të gjitha raporteve të konsullit të përgjithshëm Lippich nga Shkodra,

që besojmë se do ta lehtësojnë studimin dhe zbulimin edhe të raporteve të tjera të përfaqësuesve diplomatikë të Austro-Hungarisë në këto vise...

Krahas literaturës tjetër më të vjetër profesionale italiane dhe botimit të burimeve diplomatike e të tjera italiane, B. Stulli, në studimin e tij, përmend gjithashtu edhe botimin më të njohur zyrtar italian të dokumenteve diplomatike "I documenti diplomatici italiani", ser. I, vëllimi I (Romë, 1952), por edhe botimin pak më të vjetër të dokumenteve diplomatike të autorit Crispi me titull "Crispi, Politica estera. Memorie e documenti raccolti e ordinati da T. Palamenghi-Crispi" (Milano, 1912, Ed. Treves). Ndër dokumentet e tjera aty është publikuar edhe maksima e njohur e kancelarit gjerman Bismark nga viti 1877 (pra, para Kongresit të Berlinit) se nëse Austro-Hungaria do ta okuponte Bosnjën e Hercegovinën, Italia do të mund ta "merrte" Shqipërinë "ose ndonjë territor tjetër turk në Adriatik".

Në edicionin italian "I documenti diplomatici italiani", të cilin e boton Ministria Italiane e Punëve të Jashtme, Departamenti për Publikimin e Dokumenteve Diplomatike, në vëllimin X (24 mars-16 tetor 1878), Romë 1976, mbi "çështjen shqiptare" (fq. 659, "Questioni... Albania") janë publikuar më se tridhjetë dokumente. Edhe në vazhdim, për shembull në v. XI nga viti 1886, gjithashtu janë publikuar dokumentet që kanë të bëjnë me çështjen shqiptare.

Nga vëllimi IX i këtij edicioni po përmendim vetëm një nga dokumentet më të rëndësishme, raportin e konsullit italian në Janinë, Zerbonit, dërguar kryetarit italian të Këshillit Shtetëror (Consiglio), Cairolit-t më 29 korrik 1878. Në raport flitet për trazirat e mëdha në tokat shqiptare, dhe se ata (shqiptarët) kanë frikë nga bashkimi ("aneksimi") i Shqipërisë me Greqinë dhe se më shumë preferojnë "...ose princin e vet të Mirditës" ose principatën "nën protektoratin e Italisë".

Shumë nga pikëpamjet e palës austro-hungareze dhe të politikës zyrtare të saj, si dhe vlerësime ose së paku transmetime të raporteve nga shtypi evropian, sjellin gjithashtu edhe gazetat e Zagrebit, p.sh., *Narodne novine dhe Ozbor* veçmas nga vitet 1878-1881 e më vonë. Këto gazeta gjithashtu mund të hulumtohen në bibliotekën e Arkivit Shtetëror të Kroacisë në Zagreb.

B. Stulli në studimin e vet riboton vetëm një artikull, në të vërtetë një ekstrakt nga artikulli "Zagreb, 16. X. 1876", i botuar në

Ozbor, dhe thotë se në artikullin me titull "Këshilli italo-shqiptar për çlirimin e shqiptarëve në Lindje" është publikuar gjithashtu edhe "teksti i deklaratës së atij Këshilli, i datës 18. IX. 1876, S. Demetrio Corone (provincia di. Cosenza)." Ky Këshill, në të vërtetë, ishte konstituuar në Italinë Jugore, ndër "refugjatët shqiptarë nga Ballkani". (B. Stulli, vepra e cit. 297).

Mr. Milenko PANXHIQ

**DOCUMENTS ON THE LEAGUE OF PRIZREN HISTORY
FOUND IN THE STATE ARCHIVE OF CROATIA**

SUMMARY

There are very few Croatian historiography researches and archival documents on the Prizren League and also more broadly on the Albanian history. A rare example is the Branko Horvat's book "Albanian Question", edited in 1988 by Globus, Zagreb.

Also, the Croatian historian Bernard Stulli, who was the director of Archive of Croatia, and published his study "Albanian Issue 1875-1882", edited in 1959, Zagreb, based on archival sources. Main part of this study is dedicated precisely to the formation and activities of the Albanian League of Prizren. The biggest impact according to Bernard Stulli, for the outcome of the events is attributed to foreign influences of the Great Powers, the Berlin Congress, particularly emphasizing efforts of the Italian diplomacy.

In the Croatian state archive in the format no. 435, "data on Bosnian rebellions", are found 10 copies of a report from the Austro-Hungarian consul in Shkodra, Lippich, sent to the Foreign Affairs minister of the Monarchy, lord Andrassy, which talk on organization of Albanian people in a "popular League".

The Italian edition "Documenti diplomatici italiani" published by the Foreign Affairs ministry, department for publishing diplomatic documents, Volume X (24 March- 16 October 1878), Rome 1976, over 30 documents published on the Albanian issue. Continuing for example with Volume XI from 1886, which also includes documents published on Albanian issue.

Many viewpoints of the Austro-Hungarian official policy, as well as, assessments and reports of European press, are presented by Zagreb newspapers "Narodne novine and Obzor" of 1878-1881 and later dates, which can be found stored in library of Croatian national archive in Zagreb.